

10. januar 2011

WikiLeaks: Uklart helhetsbilde

Internett har endret informasjonstilgangen radikalt men normene for adferd ligger etter. Naturligvis.

Verden ble forandret da WikiLeaks slapp nyheten om at organisasjonen sitter på 250.000 amerikanske diplomatiske e-poster. Dokumentene legges ut i små porsjoner på internett, Noen ledende aviser, bl.a. New York Times, samarbeider med WikiLeaks om bruken av stoffet på visse vilkår. Aftenposten har gjennom en lekkasje fra WikiLeaks (høk over høk i lekkasjebransjen også) skaffet seg tilgang til hele beholdningen – uten vilkår – og fryder seg åpenlyst over det. Avisen har opprettet en egen stab på ikke mindre enn 14 personer for å bearbeide materialet, så de nær daglige oppslag fra lekkasjene vil åpenbart fortsette en tid.

Ingen kan være i tvil om at denne lekkasjen vil lede til endret adferd på flere områder. Men det vil ta tid å skille det kortvarige oppstyret fra de dypere virkningene, så foreløpig er vi henvist til løse funderinger. Tre områder tegner seg for slike: Innholdet av lekkasjene, selve lekkasjen (kapringen av dokumentene), og videreformidlingen av stoffet.

Innholdet.

Man kan bruke hvilke sterke ord som helst og ha full dekning: De offentliggjorte dokumentene er i sum både oppsiktsvekkende, rystende, pinlige, frydefulle (særlig skadefryd), men også oppmuntrende i den grad de speiler dugelig politisk og diplomatisk arbeid. Lesere uten erfaring fra politikk og diplomati på topp-planet blir rystet over den harde pågangen, taktikken og kynismen som råder. Likeså av tilfeller av illojalitet, som nok ikke er så vanlige. For ikke å snakke om avstanden mellom de offisielle uttalelsene og de fortrolige meningsutvekslingene som gir rikelig stoff for "avsløringer" i gatejournalistisk perspektiv. Pikant og underholdende naturligvis, men slik er verden og slik vil den fortsette å være.

Og faktisk kan det argumenteres for at velutviklede demokratiske samfunn umulig kunne eksistere og sameksistere hvis lederne bare kommuniserte det som egnet seg for offentliggjørelse. Lederskap innebærer å skape oppslutning, og ofte kan det bare skje ved å få ulike parter til å akseptere ulike begrunnelser for en handling. Det kan kreves forskjellige vinklinger på veien. Dette bør selvsagt skje med måte og oppriktighet. Men hvis saksforholdet er respektabelt og viktig nok, kan også mild forledning og hardt påtrykk forsvares. Verden er ikke annerledes. Videre vil en realistisk situasjonsforståelse alltid være en forutsetning for klok ledelse. Uforbeholdne, personlige vurderinger er avgjørende for en nyansert komplettering av situasjonsbildet. En velinformert diplomatisk bedømmelse kan gi et prisverdig bidrag til tjenelig politikk, selv om bedømmelsen kan bli oppfattet som ensidig eller taktløs om den blir offentliggjort.

Og offentliggjort blir altså diplomatiske dokumenter nå, på løpende bånd. Det er ikke lett å spå om virkningene, men det fremstår ikke sannsynlig at de offentliggjøringene vi har sett hittil vil påvirke politikken reelt. Bortsett kanskje fra i Midt-Østen. Enkelte personlige relasjoner kan nok få en tillitsknekk med forbigående politisk virkning, men neppe dramatisk. Viktigere er naturligvis spørsmålet som straks ble reist, om offentliggjøringen vil dempe den uformelle fortroligheten overfor diplomater og mellom diplomater og deres oppdragsgivere. Igjen virker det lite sannsynlig at det skulle skje ut over en kort sjokkperiode, rett og slett fordi slik kommunikasjon er så avgjørende viktig for samfunnets ledelse, både nasjonalt og internasjonalt. Men meget vil avhenge av risikoen for lekkasje og offentliggjørelse, som er vårt neste tema.

Lekkasjen.

Det virker nærmest surrealistisk at 250.000 dokumenter kan komme på avveie, og det fra statens varetakt i verdens teknologisk ledende land. Vel er det slik at ikke noe system – databasert eller papirarkiv – er sikrere enn lojaliteten til systemets betroede forvaltere. Og utro tjenere vil forekomme, naturligvis. Men dette tilfellet kan ikke bare føres på konto for påregnelige tillitsbrudd. Omstendighetene rundt den ureglementerte "nedlastingen" av dokumentene er uklare, men det som hittil er fremkommet tyder på en handling fra innsiden, og ikke et "innbrudd" utenfra. Det er ikke klart om vedkommende tyv har vært helt på innsiden, med alle nødvendige autorisasjoner, eller har vært i periferien og hakket seg forbi enkelte sperrer. Heller ikke om det dreier seg om en enkelt eller flere samarbeidende personer. Dette er viktig nok med tanke på forbedring av systemet, men det vil ikke være hovedsaken. Den avgjørende lærdom må være at man ikke kan ha alle egg i samme kurv. Store arkiver må seksjoneres og beskyttes med kryptering, desentralisert adgangskontroll, osv. slik at mulige illgjerninger eller tekniske feil ikke leder til total kompromittering. Slike tiltak vil medføre bruksmessige ulemper, men de behøver ikke være spesielt sjenerende i det daglige arbeid. De fleste jobber med ganske begrensede saksområder, og faktisk mer så jo større forvaltningen er. Det er med andre ord fullt mulig å bringe risikoen for lekkasjer i et databasert system ned mot samme nivå som det man kjenner fra de tidligere, papirbaserte arkivoppleggene. Løsningene vil ha noen kostnader og, som sagt, ulemper, men nødvendigheten er blitt åpenbar. Det må være lov å håpe at i alle fall velorganiserte land tar konsekvensen og får det nødvendige gjort, slik at lekkasjer av den seneste typen forblir et enkelttilfelle. Og så kan man spørre om vårt land monn er velorganisert i denne sammenheng? Eller vil bli det?

Jakten på de skyldige kan få sidevirkninger. Det er tenkbart at den kan svekke fokus på utbedringen av de underliggende systemsvakhetene. Videre kan det tenkes at jakten utløser nye krav om myndighetstilgang for kontroll av privat kommunikasjon. Begge deler vil være uheldig, - oppmerksomheten må konsentreres om systemutformingen, for det er der lekkasjen har sin grunnleggende årsak.

Om systemløsningen fremstår som føde for de spesielt interesserte, er mitt siste tema i sentrum av aktuell oppmerksomhet.

Videreformidlingen. Formidlerne av det i utgangspunktet stjalne materialet ser øyensynlig seg selv som sannhetens lille David i kampen mot den bedragerske, statlig Goliat. Det gjelder WikiLeaks, og det gjelder Aftenposten. Men bildet er ikke så entydig. Jeg skal ikke forsøke meg på noen juridisk vurdering, dels fordi jeg ikke behersker jussen godt nok, men også fordi jussen i alle fall ligger etter i den nye informasjonsvirkeligheten.

Første trinn i formidlingen er WikiLeaks. De hevder å gjennomføre en kontrollert frigivelse etter kriterier som blant annet skal ivareta sentrale statlige interesser og sikkerheten for utsatte personer. De samarbeidende avisene sies å ha akseptert disse kriteriene, men den nærmere avtalen er ikke kjent. Det gjenstår å se hvor ansvarsbevisst praksis vil være, men enkelte av dokumentene som er offentliggjort er åpenbart ikke tjenelige for amerikansk utenrikspolitikk. Det gjelder ikke minst rapportene om Midt-Østen.

Aftenposten er som nevnt i en særstilling. Det vil ikke med rimelighet kunne hevdes at avisen bare videreformidler det som allerede er offentliggjort. Avisens virksomhet må sees i perspektiv av vanlige normer for offentliggjøring. Da ligger det nær å starte i den andre enden, dvs. de anerkjente grunnene til at utsteder skal unnta et dokument fra offentlighet. Det skal gjøres bl.a. hvis offentliggjørelsen vil være skadelig for norske interesser i forhold til andre land, eller svekke næringsinteresser eller personvern. Sentrale verdier med andre ord. At spesielt journalister kan oppleve at hemmelighold også kan benyttes for uhjemlede og mindre verdige formål er en sak for seg, men det røkkes ikke hemmeligholdets legitime kjerne.

Skal man så kreve at dokumenter som utsteder er pålagt å unnta fra offentlighet ikke kan offentliggjøres om de kommer i medienes hender? Nei, ikke ubetinget. Hvis informasjonen peker mot ulovligheter eller grove krenkelser av nødvendige normer for adferd i samfunnets ledelse må offentliggjøring gå foran vernebestemmelser. (Ref. The Pentagon Papers, for de som husker så langt tilbake.) Men om slikt ikke er tilfelle, er det kanskje rimelig å vente at Aftenposten legger den samme vurderingen av potensiell skade til grunn som den dokumentutstederne er pålagt? Det kan ikke spille noen rolle for rimelighetsvurderingen om dokumentene i utgangspunktet er utstedt av norske eller utenlandske myndigheter – det er vernet av legitime, norske interesser og verdier som må være det sentrale.

Hvordan kommer så Aftenposten ut etter et slikt resonnement? Ikke verst, men heller ikke helt godt. Profileringen av en næringsdrivende våpenagent som ikke har gjort noe galt var nok basert på et gatejournalistiske instinkt for våpenhandel. Ren mobbing, med andre ord. De personlige karakteristikkenes av forskjellige norske aktører smaker av Se og Hør, men er vel ikke så skadelige for de berørte. Slikt slarv er i alle fall ikke uvanlig i diplomatisk selskapelighet. Da er det litt verre med omtalen av (kanskje skiftende) norske utenrikspolitiske "posisjoner" i saker som stadig er aktuelle. Utenrikspolitikk kan ikke føres for åpen scene. Vi må overlate til utenriksledelsen å gjøre jobben ut fra sine bedømmelser, og så får historikerne gjøre sine når deres tid er inne. (Dette er nok et syn som faller tungt for mediefolk som ser seg selv som suverene samfunnsaktører.)

Aftenposten forsikrer at de anvender en ansvarsbevisst vurdering i stoffet de presenterer. Det kan så være, men det er i alle fall et problem at utvalget fra kildematerialet

ikke kan kontrolleres, og at kildene i seg selv er ensidige.

Som sagt, tiden vil vise langtidsvirkningene av denne lekkasjen. Kortsiktig kan det se ut som om offentliggjøringene i Aftenposten med noen unntak er mer pinlige enn skadelige, men det er heller ikke grunn til å se publiseringen som en særlig samfunnstjeneste.

5